

מהי הכוונה הנדרשת כדי לצאת ידי חובת מצות סוכה?

כתוב בתורה (ויקרא כג, מב-מג): בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים. ובפירוש 'כי בסוכות הושבתי' נחלקו בברייתא בסוכה (יא, ב). וז"ל הברייתא: ענני כבוד היו דברי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם. עיי"ש. פירושו של ר' אליעזר פשוט הוא, שאנו יושבים בסוכות זכר לגילוי השכינה של ענני הכבוד, שהיו אף מגינים על עם ישראל כמבואר במדרשים. אולם דעתו של ר' עקיבא קשה לכאורה, מה הטעם לעשות זכר לסוכות שעשו להם אבותינו, וכי קדושה הייתה בסוכות אלו, וכי מעשה ניסים היו, הרי כורח המציאות היו, ומה טעם לזוכרן? הרשב"ם מתייחס לקושיא זו ומפרש כך: "פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה סוכה ממש. וזה טעמו של דבר וכו' למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" וכו'. ע"כ. ומפרשני התורה יש שסברו כדעתו של ר' אליעזר ויש שסברו כדעתו של ר' עקיבא, אך לכאורה אין לכך נפקא מינה אלא למסבר קראי ולהבנת טעמי המצוות, אך לא להלכה ולמעשה.

ידועים דברי הב"ח (או"ח ריש סי' תרכה) שאם לא כיוון את כוונת מצות ישיבה בסוכה לפי הפשט, לא קיים את המצוה כתיקונה. כלומר אם לא כיוון שהוא יושב בסוכה זכר לאותן סוכות שהושיב בהן ה' את בני ישראל בצאתם ממצרים - לא קיים את המצוה כראוי לה. והביאו דבריו בספר פרי מגדים ובמשנה ברורה ובעוד פוסקים, ומכל מקום הם כתבו במפורש שאף אם לא כיוון את הטעם הנ"ל - יצא יד"ח בדיעבד אם רק כיוון לצאת יד"ח המצוה. אולם הגדיל לעשות בספר ביכורי יעקב (סי' תרכה) שקיבל את חידושו ההלכתי של הב"ח בשלמותו, וטען שכיוון שבדאורייתא אין חילוק בין לכתחילה ובין בדיעבד - לכן אם לא כיוון את טעם המצוה לא יצא יד"ח כלל אף בדיעבד; ומשום כך העלה הביכורי יעקב שאם בליל ט"ז לא אכל כזית לחם עם הכוונה הנ"ל - צריך לאכול כזית לחם בשנית. גם בספר פסקי תשובות (שם) כתב: ויזהר כל אחד ללמד ולספר לבניו ולבני ביתו בלילה הראשון כוונת מצוות סוכה וכו', וכן פסק בספר דרך פיקודיך. עיי"ש. והוסיף להחמיר (שם הערה 9) שיתכן שאם לא כיוון את טעם המצוה, לא רק שלא יצא יד"ח המצוה - אלא אף נחשב שאכל וישן מחוץ לסוכה וביטל מצות עשה! וסיים כך: "ולכן לב מי

לא יחרד, דאולי בחסרון כוונה עובר על מצות עשה, וכאוכל וכישן מחוץ לסוכה", עיי"ש.

על פי דברי הב"ח נוהגים רבים וגם שלמים לכוון בעת שנכנסים לסוכה או בעת שמברכים 'לישב בסוכה' את טעם המצוה. אמנם הרבה פעמים שוכחים לכוון, ואם כן יש לברר האם זהו חיוב גמור (כדברי הב"ח והפמ"ג והמ"ב) ואף חשש ביטול מצות עשה (כדברי הביכורי יעקב והפסקי תשובות) או שמא מידת חסידות בלבד.

ראשית, יש להדגיש שהב"ח הוא הראשון שחידש דין זה, ואין לו זכר בכל הפוסקים שקדמוהו. ידוע מה שכתב בספר נשמת אדם (כלל ג ס"ק ג): "וכמה פעמים כתב לי הגאון בית מאיר דיותר יש ללמוד מסתימתן של ראשונים מפירושו של אחרונים". כלומר, אם הראשונים היו סוברים שיש דין כזה היו צריכים לכותבו, ולא לסמוך על כך שנדע זאת מדעתנו.

מה מקור דינו של הב"ח? הב"ח הוציא דין זה מתוך קושיא על דברי הטור בסי' תרכה, בהקדמתו להלכות סוכה. הטור כתב: "תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים, וכן הרבה מצוות, לפי שהוא דבר שראינו בעינינו ובאוזנינו שמענו ואין אדם יכול להכחישנו... והסוכות שאומר הכתוב שהושבנו בהם הם ענני כבודו שהקיפן בהם לבל יכה בהם שרב ושמשי, ודוגמא לזה ציונו לעשות סוכות כדי שנזכור נפלאותיו ונוראותיו" וכו'. והקשה על דבריו הב"ח, וז"ל: "יש לדייק בדברי רבינו הטור, שאין זה מדרכו בחיבורו זה לבאר הכוונה לשום מקרא שבתורה, כי לא בא רק לפסוק הוראה או להורות מנהג, ופה האריך לבאר ולדרוש המקרא דבסוכות תשבו! וענה על כך הב"ח: "ויראה לי לומר בזה, שסובר דכיון דכתיב למען ידעו וגו' לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת מצות הסוכה כפי פשטה. ולכן ביאר לפי הפשט דעיקר הכוונה בישיבת הסוכה שזיכור יציאת מצרים". מכאן הוציא הב"ח את ההלכה הנ"ל שצריך לכוון את טעם מצות הסוכה כדי לקיים את המצוה כתיקנה. ובפרי מגדים (סי' תרכה במשב"ז) הוסיף על דבריו שראוי לחוש גם לדעת ר' עקיבא, ולכוון גם זכר לסוכות ממש, עיי"ש.

אולם יש להקשות קושיות רבות על דברי הב"ח. ראשית יש להעיר שקשה מאוד לקבל את דבריו בדעת הטור, שהרי אם אכן לדעת הטור לא קיים את המצוה כתיקונה אם לא ידע את כוונת המצוה, ולכן האריך הרבה בטעם המצוה, א"כ מדוע הטור לא כתב בעצמו ואף לא רמז לכך שצריך לכוון את טעם המצוה? וקשה מאוד להניח שהטור סמך על המעיין שיגיע לבד למסקנה זו שרק הב"ח הגיע אליה, ועל כגון דא נאמר 'העיקר חסר מן הספר!' ועוד יש להקשות על הב"ח, שכתב "שאין זה מדרכו בחיבורו זה לבאר הכוונה לשום מקרא שבתורה, כי לא בא רק לפסוק הוראה או להורות מנהג", שהנה הרואה יראה שספר הטור מלא בדרשות ורעיונות מוסריים ואגדתיים בפתיחות להלכות, וכגון באורח חיים בפתיחה לסי' א, וכן בסי' לז בהל' תפילין, וכן בסי' רמב בהל' שבת, וכל סי' תל מדבר אודות שבת הגדול ולא מזכיר כלל הלכה או מנהג, יעויין שם. וכן בסי' תרד מאריך בדרשה ארוכה אודות טעם המצוה לאכול ולשתות בתשעה בתשרי, וכן הוא במקומות רבים נוספים, ואכמ"ל.

יש להוסיף שהב"ח כתב חידוש כעין זה במקום נוסף, וגם שם לענ"ד חידושו דחוק. הטור ביו"ד (ס' רס, בפתיחה להלכות מילה) כתב כמה דרשות אודות מצות המילה וגודל שכרה, וז"ל בקצרה: "והיא מצלת מדינה של גיהנם כמו שאמרו חכמים שאברהם אבינו יושב בפתחה של גיהנם ואינו מניח ליכנס בו לכל מי שנימול... וכל המפר בריתו של אברהם אבינו שאינו מל או שמושך ערלתו אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא". ועיין שם שהאריך. והקשה הב"ח: "ויש לתת לב לאיזה צורך האריך רבינו בדרוש זה, כנראה שהיו מתרשלין בזמנו במצוה זו, וזה לא שמענו מאבותינו ומזקנינו... אבל נראה בקושטא שגם בדורו היו רבים נכשלים בעוון זה, כמו שנמצא בדורינו שאין נזהרין בקיום מצות מילה כמאמרה, והוא כי עיקר המצוה להיות עליו אות ברית קודש מאותיות שמו הקדוש יתברך לשמור את כל גופו מכל טומאת עריות. והנה הרבה נכשלו בעוון זה לטמאות אות ברית קודש בעריות, ובייחוד בבנות הערלים, ומולידין בנים לעבודה זרה, וגם רבים באים אל נשים פנויות בנידתן ונעשה להם כהיתר כיון שהיא ישראלית פנויה. ועל כן האריך רבינו בדרוש המילה כמה גדולה היא אם מקיים אותה כמאמרה, שלא יהא פוגם אותה. וזה שכתב רבינו על כן צריך ליזהר בה מאוד לקיימה בזמנה ושלא יהא פוגם קדושתה בשום ביאת איסור והוצאת זרע לבטלה. כנ"ל דעת רבינו בדרוש זה". אולם דבריו דחוקים מאוד, שהטור לא רמז לזה כלל, וכל דבריו חסרים מן הספר, שהרי דיבר רק על מצות המילה ממש ולא על קדושת הברית, עיי"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

ועל כל פנים אף אם נקבל את דברי הב"ח בדעת הטור, סוף סוף דין זה לא מוזכר כלל בגמרא, וכן כל הראשונים לא הביאו כלל דין זה, וכן בשו"ע לא הצריך זאת. מצד שני אין להתעלם מכך שכמה מגדולי הפוסקים קבלו את דעת הב"ח ואף החמירו בה כנ"ל, ולא חשבו שדעתו חריגה בדעת הטור. לכן נראה שמעיקר הדין די לכוון לצאת ידי חובת מצות ישיבה בסוכה, כדין כל המצוות שאנו נוקטים שצריכות כוונה (שו"ע ס' ס' ס' ד). וכן הגר"ע יוסף זצ"ל בחזו"ע (סוכות עמ' צז) כתב רק: "טוב שיכוון שציונו הקב"ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים וזכר לענני כבוד שהקיפם הקב"ה". ומבואר מדבריו שאינו חיוב גמור, וכן העיקר לענ"ד. אך המחמיר תבוא עליו ברכה, כי ודאי שיש הידור מצוה בכך שמקיים את רצון התורה בכל היקפה וכוונותיה.